

Zeitschrift: Quaderni grigionitaliani
Herausgeber: Pro Grigioni Italiano
Band: 14 (1944-1945)
Heft: 3

Artikel: Il dialetto di Bondo di Bregaglia
Autor: Rizzieri-Picenoni, Ettore
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-14783>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 13.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il dialetto di Bondo di Bregaglia

† Ettore Rizzieri-Picenoni

(Continuazione e fine)

L'armäda da la Svizra

Chi a tära, a guära — per la difesa da la patria ai völ l'armäda. A la testa sta 'l general cui se uificiäj, i colonej, i magiur, i capitani, i tanent, pö i sotuficiäj, i sargent e i capuraj; dopo vegn la suldaäda: i suldaä da fanteria, da cavaleria, d'artilleria e d'aviatica, puntunier, zapör, mitralier, canunier e cavalier. Ogni Svizar nasc suldaä, tütc i scumenzan cun la scola da reclüt. I militari portan l'unifurma, l'elm, la bareta, la giaca, la blusa, lan barghessa, al capot e nu 'l mänca 'l turnistar cun indument necessari per l'om. I suldaä imprendan ä managiä lan ärma: al slupet, la bajuneta, la mitralia, i canun, i aviun, i car blindä e ältran ärma. I suldaä vivan ent la casärma u ent ün quartier; i dorman gügent u no daspes sü la paja, s'esercitan sü la plaza d'ärma upür in qualunquan cunträda. Nu dasmanchem la banda militara e i tambürin: üna marcia, la diana e la ritiräda lè sempar ün plageval santi per ogni patriot e patriota.

*La vita dal suldaä lè 'na vita santa,
al manga, al bev e 'l canta
e grev panzer nu l'a. —*

Regula pei aviatur: Sgulä lè fäcil, ma pö 's placä? La festa da tir, che plager trä fo colp e slupatädan per vè 'l premi e forsa 'na ghirlanda d'ori u almänci da lüar. Ün bun tiradur al val pii che 'n stcepin ca 'l sbalia perfin al tavlaz. Che bej punt ca segna cun la palota 'l marcör!

*Una volta as tiräva lan friza u frezia cun la balestra e l'arch.
Cun slupet e bajuneta äl cunfin am fa la gueta.*

Dagn da caldera

Ent a L'era ün bel dì da mag al Bärba Giacum al cageva. Al veva mes in ürdan la vascela, lan broca, la pleina cun solva, quèrcul e turn, al sec da masüra, la meltra e 'l maltrin, la sgramera, i cazet, al cul, al rödagh, al puner e 'l caröt. L'era üsänza ca tütc i masser dal munt pudessan godar vargot da la cageda: lac, culiäda, magnoca, mascärpa, sarun, lac d'pleina e perfin scöcia. Cura c' l'era pronta la mascärpa al cager vugeva: — Chi völ mascärpa e lac! — Giüst in quel mument mi, ün matet da ündasc agn, i riväva da Bond ent la cascina. Al Giacum, quel avarun, am sbrügia in facia: — Et cià er ti per dagn da caldera! — J'era rastä da sasc, ma tütina al Bärba l'a giü d'am dä la me scüdäla cun mascärpa e lac.

Cagiöl u mascärpa cun tartüfal in camiglia lè 'n grand bun mangä.

I fänc fan al giöch da la magnoca: tütc i 's zöpan, ün cerca; pena c'al vè 'n cumpagn al vugia: — Magnoca pel täl! e quist l'a da cercä dopo. Importänt lè da turnä äl salv senz' essar avdü.

I vel gavigevan cur c' ün popin riväva sül mond: Ventar da lac, ren da campac, e dui bun pä per caminä per tütc i trac (troc) (sentieri). —

Lan slata viventa da Bond

Nom - cugnom - surnom

Baltresca — l' Indrea B. — Balarin, la Maria Baltreschetta.
Cortini — l' Intoni Curtin — Gudenzetti, la Maria Curtina.
Pasini — al Radolt Pagin — Lègan, la Finota Pagina.
Picenoni — al Daniel Piznun — Cef, l' Anna Piznuna Pigneta.
Scartazzini — al Tumäsc Scartacin, l' Anda Scartacina.

Nota : In tempi andati ogni famiglia aveva due nomi. I soprannomi erano necessari. Si osservi le forme m. e f. Balarin — Balarina.

Vastimenta

Al vastì nu fa 'l mònach. Una volta as purtäva lan bräga cörta, issa 's porta lan barghessa longa — la moda 's cambia. Al porta la pilanda per quatä lan miseria pita e granda. Sot al capot sa sta ben ebot. La dona nu la ves da purtä lan cälcia, ma la rassa. Un scusel tira dapü che quatar cavaj. Al snidar e la snidra fan i pagn cun stofa, tela, saja, pan fin, seda e födra. La sarta la cus cun la gulia e ref, cul didäl la ferma lan gueta, la taja cun la fòrbasc, la supressa cul fär, l' infila l' urladiära, la cus er cun la macchina, la taca sü i batun e la fa i agiöj. Masüra du volta e taja üna ! — Savev cosa c' al völ di : del sol i suoi rai ? — dumandäva 'l sciur manistar ä 'na veleta, ca legeva üna canzun fo dal Salmi. — Sci, sci, reverend, ognün porta i se rai, i se vastì üsä. — Al des davent la camiglia. Al Not veva soma üna camiglia ; per lü 'l dì pü bel dal mes l' era quel cura ca la se dona ai la laväva ; al pudeva rastä tüt al dì ä lec. Quantan camiglia s' a da vè ? Una ä dös, l' ältra gio 'l fös e la terza sü la fräscia. Lè meiar rumpar barghessa che linzöj ! Una brüta päza lè meiar che 'n bel böc sül gömbat da la manga. Nagot in testa, nagot in scarzäla. J' t cagnosc per lan calceta blaveta. Scärpa grossa pega tüt. Qualcan mata portan edüna 'l custüm vel, brün da culur cul büst racamä e 'l fazöl da seda sü lan spala. I guänc e i stivaj en per l' invern.

Anfibì e ältar arment

Lümega, lümegun, cacia fo corn e cornun. Essar stil e longh scu 'n lingör (ramarro). La salamandra l' a quatar plecia e nu la brügia ent al fögh. Stat äl sul scu lan lügiädra ? Nu 's maza lan orba, l' en ütla e nu la fan dal mäl ä nagün. Seas prüdent scu 'l zerpent ! D' invern lan vipra e i scuzun dorman sot tära. D' aton lan limbrata cacian sü la tär — che cativ sagä 'l tarzöl ! Räna e ciat che urur pel mat ! Nu essar ün müsaragn ! Attentan mata, i sgolanöc (pipistrello) s' intrigan ent pei vos cavej ! Lan ludria l' en i nemich di pesc. Nu essar indurmantä scu 'na levra ! Al cunili al fa soma ün päst äl dì — da la dumän ä la sera. La gügia (scoiattolo) cun la se cua longa la salta da plänta ä plänta. Al guis u la fuïna 't portan davent poi e galina. Por lan me nusc, sa i è mazariölan inturn ! Segà ti stu prä plen da tarpiner ; ti, ca ti disc: lan tarpina l' en ütla ! Al cumün al pega la taja da descrapan per üna mazariola e vint per üna tarpina. Davent al gat, balan i rat. Che ratera gio la canva — nu 's pò salvä nagot. Nu dastürba i ramlin (ermellino) e lan mustela, at portan disfurtüna. I buldogh en i cän ca cacian da nöc i tasc, i minin blüç.

Gio gio lan muntanelà, gio gio cun i trumbun, ca 'm väda da lan bela e levar al crasciun. — Al luf l' a mai majä l' invern. La golp la cambia al pel, ma mia 'l vizi.

L'orz, l'orza e i orzat en scumpärs di busch dla Bundäasca, inveci en ni cerv e cavröij. Vulev avdè la lufera? andè sül Büi da Vöga. Cun la tajola as bräncla golp e guis, cun la trapla i rat e lan muntanela e cul slupet da cacia i arment più gros.

Bun cunsei

Cun pän e pazienza as tira sü fänc. As a da plagä e storgiar lan paliena fin tänt ca l'en verda — l'educaziun scumenza gia cui popin. Düsäda fa natüra. Ai völ boja pei fäncin fin ch'i an i denc. Buna lüna sea edüna la cumpagna di te di. Manga la manestra u salta la fanestra. Dre'l fac tütc san dä bun cunsei. As a da santì tütl lan campäna per giüdicä. La buna criänza lè'l più bel urnalment per matc e mattan. Scua növa, scua ben. Manga modest! J mangh ch'j 'm maz. (Modest l'era 'l se nom). Chi spera sü redità in miseria al murirà. L'amur nasc d'ün öliäda, al föch d'üna pita brünzla. Dalonc dal cor, dalonc di öl. L'amur völ guära — per vè la päsc. Una noza tira n'ältra. Per as canosciar s'a da mangä insemal ün sach säl — per spus nuvej. Boca da mel, boca da fel — in guardia di adulatur! Sa ün l'a la cagna (paltrunaria), as bacheta 'l cän. Nu cerca quel ca ti nu a pers. I'm pòn bastunä cur ch'j nu som present. Meiar cedar che s'inficä sü lan se ragiun. Per as ragordä as fa 'n grop ent al näs. Ün matrimonì senza fänc lè scu 'n dì senza sul. Röba spartida giüsta la porta furtüna. Amur e signuria, nu braman cumpagnia. L'öl lè'l spègul da l'orma. Da la beleza nu's manga giò nagot.

Rima infantila

*Zua zua caval zua — al caval l'a rot la cua ;
Mettai sü 'na cua da len — al caval al va più ben ;
Mettai sü 'n cua da stram — al caval va biär più lam ;
Mettai sü 'n cua da stopa — al caval corr e galopa.*

Ingiuinälan

Fam ingiuin e 't farà rich.

Chi ingiuina? Chi a ingiuinä?

1. Al va cuntuuament — ma nu 'l va mai davent? (cor)
2. Pü cler ca lè — pü poch s'an vè? (fen ent al tublå)
3. Pü c'as taja, pü longh al vegn? (riäl)
4. Pü ca i n'è, mänc al pesa? (böc ent al pan)
5. Ingiò s'al tira, insü 'l va sulet? (corda dla campäna)
6. Edüna 'l va, — edüna 'l sta? (al ralogi)
7. Dal dì fan tiche taca, — da nöc sot la bisaca? (i zöcal)
8. Al pitoch e 'l sciur la porta, — da tütc dui la vegn purtäda? (scarpa)
9. Al vegn grand, sa ti 'n tölgä davent, — al vegn pit, sa ti 'n met dadent? (al böc)
10. Sa lè fred, j som cäld, — sa lè cäld, i som fred? (al freger)
11. Dui pungent, dui lügent, dui lavaz, quatar maz e la scua dadrä l'üsc? (La vaca)
12. Päza sur päza e mai ün puntc? (tec da plota)
13. As läva vi la funtäna e 'l lascia 'l ventar ä täna? (vent)
14. Ent l'äqua salta la mata, — as bagna soma lan pata? (barca)
15. Sot pel, sur pel, in mez l'anel? (l'öl)
16. Cun plüman al tislär, laùra da mistar? (picalen)
17. Quatar sora van ä spas, la fan la stessa sträda, la marcian cun medem pas e nu s'en mai tocäda? (al car)
18. La gira edüna inturn, nu la va mai dadent? (la rüsc)

19. *Urelan nu l'a, ma 'l sent ben tütt,*
     'na boca nu l'a, ma nu lè müüt,
     stüdent lè mai stac sün stu bel mond,
     faväla da tütc al sa e 'l raspond ? (l' eco)
20. *Lè sempar ä lec e nu 'l dorm mai quiet ? (al riäl)*
21. *Chi la fa nu la disc,*
     chi la cerca nu la sa,
     chi la tröva nagot l'a ? (l' ingiuinäla)
22. *Pel verda, dadent ros, — tes e dulc senz' ün os ? (al figh)*
23. *Al bab longh, la mama da len, — quatar fia ca cäntan ben ? (archet, ghiga, corda)*
24. *Dui giümej van ä spas, — nu marcian mai äl pas ? (lan gamba)*
25. *Tüt al temp la va vi e cia, — epür ün pas mai la fa ? (l' üsc)*
26. *La va äl büi e nu la bev,*
     la va in stala e nu la maja,
     e tütt al temp la cänta ? (la schela)
27. *Chi va träs la val epur nu 's möv ? (la sträda)*
28. *Danänz lè viv, in mez lè mort, — dadrè viv e fort ? (caval, aratar, om)*
29. *La ren da len — al ventar da pel ? (brasciun)*
30. *Sa s'al vè, nu s'al tölt, — sa nu s'al vè, as al völt ? (pom murä)*
32. *Pü s'an manga e pesta, — pü grand al müc resta ? (crös da nusc)*
33. *Nu lè ardent, niänca căld, — ma 't brügia ros e giäld ? (l' urtiga)*
34. *Dui ent la susta : — ün völt nev, l' älter musca ? (slita e car)*
35. *Pü ca sa i an dà, pü fam al varà, — cur cl'a tütt majä, al mör famantä ? (al fögh)*
36. *Senza män al pesta, — tantci dagn as resta ? (la tempesta)*
37. *Cinch böc ent ün böc — duï toch as n'a töc ? (al guänc)*
38. *Dui pä sul trepä — i cuncian ün pä ? (calgher, scagn, scärpa)*

Botanica latina e bundarina

1. *Achillea moschata.*
     Al bun licör cun iva — da l' Engiadina 'l niva.
2. *Artemisia odorata.*
     Al brödal in flur — al spand bun udur.
3. *Allium sativum.*
     *Ai ai ai che vita ca lè mai,
         vè la marusa e nu la büciä mai.*
4. *Brassica Napus.*
     As sent la se vusc, — ma nu 's vè 'l gabusc.
5. *Brassica Rapa.*
     *Nu lè buna daträ 'n donc fo dla räva,
         epür tütc digian : guardè chi brava.*
6. *Buxus sempervirens.*
     *ghilanda da marteler sü la fossa
         la scumpärsa d' ün căr fancin as mossä.*
7. *Chrysanthemum leucanthenum.*
     *La dig la flur San Gian :
         quist an ? 'n ältr' an ? quist an ?*
8. *Colchicum autumnale ;*
     Lan cigamila süi prä — l' aton lè rivä.
9. *Dianthus superbus.*
     Sül balcun grofal in flur — ün cor segnan cun amur.

10. *Euphrasia officinalis.*
Lan gustinäla — fan vista bälä.
11. *Gentiana lutea.*
Risc märan da giansäna — dan grappa fort' e säna.
12. *Rumex acetosella.*
Da primavera 's picla — lan brüscan ugiela.
13. *Hypnum cuspidatum.*
Ün sasc ca rodla nu fa müfa — cuscenza släta la fa füfa.
14. *Orchis maculata.*
Cun l' erba tipatapa — as fa nì nar lan mata.
15. *Poa pratensis.*
Süi prä mülec — bun fen sot tec.
16. *Plantago lanceolata.*
*Plan plantag' na föjan longa,
al tè giüd' ä prer e monga.*
17. *Ranunculus acre.*
Biär flur pench süi prä — fen slät völan dä.
18. *Rosa canina.*
Al mat va ä fros'la — la mata nu 's mos' la ?
19. *Ribes rubrum.*
L' ügheter dà lan ügheta — cunserva lican lan mateta.
20. *Ribes grossularia.*
Gros e bun i taraspin — pei tö gio guardev di spin.
21. *Rumex alpinum.*
Per ciun i lavaz — s' an cög di grande maz.
22. *Rubus idaeus.*
Di ämper lan ämpa — tant bun früt as vänta.
23. *Salix caprea.*
I gatin di salecer — gia da märz i 's fan plager.
24. *Sambucus nigra.*
As fa tantc spolin di büt, — ma lacvèrgian bun di früt.
25. *Silene inflata.*
*I ciügiamet cun test 'infläda,
dan erba buna er per lan feda.*
26. *Sorbus aria.*
Dal fricler lan fricla — gügent as picla.
27. *Crataegus oxyacantha.*
Lan bragälda di bragälder — güstan sci tant scu per.
28. *Vaccinium myrtillus.*
I alzun madüran d' aust — mangan pet ranforzä 'l brust.
29. *Vaccinium vitis idea.*
D' aton as rubecia gajüda — per nutri la cunserva giüda.
30. *Taraxatum officinalis.*
Di radic lan föja — salata dan da vöja.
31. *Veratrum album.*
La plänta dal malam — lè buna sul starnam.
32. *Viola odorata.*
L' udurusa viöla — va dre la sev ä töla.